

STATĚ

SÉMANTIKA VLASTNÍCH JMEN A IDENTITNÍ TEORIE PREDIKACE

Lukáš Novák

1. Úvod

Tento článek¹ je pokusem nastínit plausibilní sémantickou teorii vlastních jmen, která by byla slučitelná s jistou realistickou verzí tzv. identitní teorie predikace. Popudem k úvahám, jejichž výsledek tento článek představuje, mi bylo zjištění, že teorii vlastních jmen, kterou jsem do té doby přijímal a která má v současné době stále značný počet zastánců, totiž teorie Saula Kripkeho, lze s identitní teorií predikace, kterou bych si rovněž přál hájit, smířit velmi obtížně. Takto vzniklé pochybnosti o Kripkeho závěrech pak logicky vedly ke kritickému prověřování argumentace, jež za nimi stojí (obsažené zejména v Kripkově slavné knize *Naming and Necessity*²); přičemž vyšly najevo její neočekávané slabiny. Zároveň se ukázaly i určité nezávislé důvody svědčící přinejmenším proti jisté interpretaci Kripkeho teorie.

Svůj článek jsem rozdělil do několika částí. V první části stručně vyložím podstatu té formy identitní teorie predikace, která je pro tento článek relevantní. Ve druhé části ukážu problémy, které spařuji v Kripkeho pojetí sémantiky vlastních jmen, a to jak s ohledem na výše vyloženou identitní teorii predikace, tak bez vztahu k této teorii. V části třetí se budu věnovat dvěma možným strategiím, jak těmto problémům čelit, k nimž sice můžeme nalézt

¹ Článek je upravenou a rozšířenou verzí přednášky, již jsem proslovil 20. 5. 2004 na setkání Vinohradské odbočky Jednoty filosofické. Za podnětné připomínky děkuji Davidu Svobodovi a především Prokopu Sousedíkovi.

² Saul Kripke: *Naming and Necessity*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1980.

inspiraci u některých autorů, které však podle mého mínění selhávají. V části čtvrté pak, vycházejí z kritiky Kripkeho argumentace, navrhnou řešení vlastní.

2. Identitní teorie predikace³

Pod společný termín „identitní teorie predikace“ bývají všeobecně zahrnovány různé podoby teorií predikace, vycházející z Aristotelova odkazu a rozvíjené především v rámci scholastické logiky; v podstatě „identitní“ představa o predikaci panovala i v pokleslé novověké „tradiční“ logice, a teprve logika moderní přinesla především v díle Fregově zásadní kritiku tohoto pojetí. Jeho charakteristickým znakem je přesvědčení, že podstatou predikace je jakási myšlenková *identifikace*; mezi jednotlivými verzemi identitního pojetí samotnými i mezi jejich různými interpretacemi však panují dosti značné rozdíly.

Jako nejzávažnější z těchto odlišností se přitom jeví samotná odpověď na otázku, *čeho* se ona identifikace, o níž jde při predikaci, vlastně týká. Podle odpovědi na tuto otázku můžeme rozlišit tři zásadně odlišné verze identitní teorie predikace, přičemž dále se budeme zabývat pouze jednou z nich.

První z nich lze nazvat *extenzionální identitní teorií predikace*; a pro ni charakteristická odpověď na uvedenou otázku zní, že v predikaci se jedná o identifikaci dvou různým způsobem pojatých (nebo, v nominalistickém pojetí, různým způsobem označených či pojmenovaných) *věcí*: totiž předmětu subjektového pojmu a předmětu predikátového pojmu (resp. předmětů označených subjektivním a predikátovým termínem⁴). Tato interpretace je podle mého mínění nejbližší stanovisku Aristotelovu ve spise *O vyjadřování*, podle jistých interpretací⁵ ji zastával i Tomáš Akvinský, a její nominalistickou verzi, kterou nalézáme např. u W. Occama, známou jako tzv. „teorii dvou jmen“, kritizoval v moderní době v mnoha svých pracích pronikavě P. T. Geach.⁶

³ O různé interpretace identitní teorie predikace se jedná též v diskusi o tomistickém pojetí predikace, publikované rovněž v tomto čísle.

⁴ Přesněji předmětů, za které subjektivní a predikátový termín v daném konkrétním případě tzv. *suponují*.

⁵ Jedná se interpretaci, jejíž verzi hájí P. Dvořák – viz jeho článek „Tomášova teorie predikace ve světle obecné sémantické teorie“, jehož zkrácená verze je publikována v tomto čísle v rámci diskuse o tomistickém pojetí predikace.

⁶ Např. P.T. Geach: *Reference and Generality: An Examination of Some Medieval and Modern Theories*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1968 (doplněné vydání z roku 1962), par. 28, str. 34–36.

Proti této teorii lze postavit kontrastní *intenzionální identitní teorii predikace*, která naopak považuje predikaci za identifikaci dvou *pojmu*, přesněji *pojmových obsahů*: tvrdit, že S je P, podle ní znamená tvrdit, že pojem P je obsažen v (je součástí) pojmu S. Známým zastáncem tohoto pojetí byl G. W. Leibniz.

Třetí možnost, jak pojmut identitní teorii predikace, která bývá v současnosti často opomíjena, ačkoliv jde, jak se zdá, o způsob, jak byla predikace většinou chápána ve všech třech hlavních realistických směrech pozdní a druhé scholastiky (totiž tomismu, scotismu a suarezianismu), by snad bylo možné charakterizovat jako teorii *intenzionálně-extenzionální*. Jedná se o pojetí, podle něž se (na rozdíl od obou předchozích) myšlenková identifikace, kterou nazýváme predikací, netýká dvou entit téhož ontologického statusu – dvou reálně existujících předmětů či dvou intencionálně (pomyslně) existujících pojmů –, nýbrž jde jakoby napříč těmito dvěma rovinami. To, co při predikaci ztotožňujeme, je totiž podle tohoto pojetí na jedné straně pojem (predikát soudu), na druhé straně pak reálně existující individuum či individua (subjekt soudu). Predikace je tak chápána jako aplikace pojmu na věc; aplikace našeho pojetí o skutečnosti na skutečnost samu.

Je to právě tato třetí varianta identitní teorie predikace, z níž budu vycházet v tomto příspěvku. Ačkoliv zde není místo na její důkladné věcné zdůvodnění,⁷ přesto se pokusím alespoň stručně naznačit, proč se má právě tato teorie predikace stát měřítkem přijatelnosti jiných logických teorií (zde konkrétně sémantické teorie vlastních jmen). Následující argumenty tedy rozhodně nepokládám za dostatečnou obhajobu této teorie: jejich cílem je spíše poskytnout čtenáři určité záchytné body pro porozumění.

V prospěch tohoto pojetí predikace lze především uvést, že je velmi dobře v souladu s běžnou intuicí: subjekt-predikátovým výrokům, které tvoříme, spontánně rozumíme tak, že v nich pomocí predikátu nějak charakterizujeme věc, k níž referujeme pomocí subjektového termínu; jinými slovy, na danou věc aplikujeme jakousi její předpokládanou charakteristiku, kterou o ní koncipujeme. Říci, že v predikaci ztotožňujeme pojem s individuem, znamená pouze převést tuto přirozenou intuici do technického jazyka. Mimoto se zdá, že obě konkurenční varianty identitní teorie jsou vystaveny obtížným

⁷ Některé argumenty ve prospěch této teorie jsem se pokusil předložit ve své přednášce „Pravda: Korespondenční teorie bez faktů“, kterou jsem proslavil 31. 8. 2002 na konferenci Sdružení učitelů filosofie na teologických fakultách konané na Spišské kapitule, a jejíž písemnou verzi zájemci naleznou na internetové adrese <<http://kfcmtf.upol.cz/petr/Lukas.doc>>. Formální výklad jistě verze této teorie představuje článek prof. Sousedíka „Tomistická teorie singulární predikace a její ontologické základy“, uvedený v tomto čísle v rámci diskuse o tomistickém pojetí predikace.

námítkám. U Leibnizovy intenzionální teorie, která je navíc těsně spjata s jeho specifickou metafyzikou, jde o známé problémy splývání pravdivosti a analytičnosti, vedoucí podle všeho k eliminaci nahodile pravdivých tvrzení. Pokud pak jde o identitní teorii extenzionální, mám za to, že podobně jako jakákoliv jiná extenzionální teorie (např. inherentní či moderní množinová) ve skutečnosti předpokládá možnost predikace ve smyslu hájeného „smíšeného“ pojetí: znamená-li totiž v extenzionálním pojetí predikace *S je P* tolik, co *S a P jsou (v nějakém smyslu) totožné*, pak se nejedná o nic jiného než aplikaci pojmu identity na dvojici jsoucna – a tedy o predikaci identity o dvojici individuí v hájeném *intenzionálně-extenzionálním* smyslu. Extenzionální teorie tedy z tohoto hlediska vlastně pouze redukuje všechny predikace na predikace identity (a jiné extenzionální teorie podobně redukují veškeré predikace na predikace inherence či predikace náležením do množiny atd.); je-li však možné predikovat jeden pojem (identitu) v našem smyslu, proč by nebylo možné predikovat pojem jakýkoliv?

Tolik tedy alespoň velmi stručně na obhajobu teorie predikace, z níž hodlám dále vycházet. Než však přistoupím k aplikaci této teorie na problém vlastních jmen, je třeba to, co o ní bylo řečeno, ještě v několika směrech doplnit.

Formulace, že při predikaci se jedná o ztotožnění individua a pojmu, může zvláště znalce moderní analytické filosofie vést k podezření, že samotné jádro této teorie je zatíženo hrubým omylem: jaký může dávat smysl jakékoliv ztotožňování něčeho tak rozdílného, jako jsou individua a pojmy? Aby se rozptýlila tato pochybnost, je třeba blíže objasnit, co se zde vlastně míní termínem *pojem*.

V rámci aristotelského realismu, který představuje metafyzickou základnu hájené verze identitní teorie predikace, se tento termín používá ve dvou různých významech. Za prvé se pojmem míní určitý jednotlivý akt či akcident lidského rozumu, „mentální modifikace“, díky níž a skrze níž si rozum zpřítomňuje (uchopuje, pojímá, činí svým předmětem) nějakou věc nebo obecně nějakou část skutečnosti. Pojem v tomto smyslu se přesněji nazývá pojmem *formálním* (neboť je určitou akcidentální formou inherující v rozumu); a hovořit o nějakém ztotožňování věcí s našimi formálními pojmy by skutečně nedávalo dobrý smysl.

K onomu druhému, pro nás relevantnímu významu termínu *pojem* můžeme dospět následující úvahou: Pokud rozum pojímá věci, činí tak vždy nedokonale; nevystihuje nikdy vše o daném předmětu, nýbrž ponechává mnohé jeho stránky tak říkajíc mimo svoji pozornost. Takovou „stránkou“

předmětu, již náš rozum ani není s to zachytit, je podle tradičního přesvědčení především individualita věci; avšak rozum obecně může – ať záměrně či díky své nedokonalosti – ponechat stranou libovolný z rysů svého předmětu. Jinými slovy, rozum pojímá své předměty *obecně* a *abstraktně*; tj. nepojímá je přesně tak, jak reálně jsou (reálně věci jsou totiž individuální a konkrétní), nýbrž poněkud jinak: předměty si jakoby „upravuje“ do stavu, v němž je s to je postihnout.

Tento stav nějaké věci, v němž se nalézá, nakolik je, byvši takto „upravena“, předmětem rozumu, tj. ono „být pojímán“, se scholastickou terminologií nazývá *intencionálním (pomyslným) bytím* (zatímco existence věci nezávisle na rozumu se nazývá bytím *reálným*); pojímané předměty, *nakolik mají toto intencionální bytí*, tj. nakolik jsou pojaty rozumem, se pak rovněž nazývají *pojmy*, přesněji pojmy *objektivními*, a právě pojmy v *tomto* smyslu jsou míněny, hovoří-li se o jejich ztotožňování s věcmi.

Objektivní pojmy totiž nejsou nic od věcí samých po věcné stránce odlišného: jejich odlišnost pramení pouze z činnosti našeho abstrahujícího rozumu, který danou věc pojímá tak, že při tom „odhlíží“ od některých jejích „stránek“. Jestliže je mezi těmito stránkami i individualita dané věci, znamená to, že takto vzniknuvší objektivní pojem již dále není vázán na individuum, z něhož byl získán (abstrahován), nýbrž reprezentuje stejnou měrou *kteřekoliv* z individuí, v nichž je uskutečněn jeho obsah – je tedy obecný. Tato obecnost ani další vlastností, jimiž se intencionálně existující objektivní pojmy odlišují od reálně jsoucích věcí, však nejsou na překážku ztotožnění, k němuž dochází při predikaci: toto ztotožnění se totiž týká pojmů právě pouze po stránce jejich obsahu, tj. co do vlastností, které si „přinesly s sebou“ z reality („znaků pojmu“),⁸ nikoliv vlastností, které získaly díky tomu, že byly koncipovány rozumem.

Intenzionálně-extenzionální identitní teorie predikace může, jak jsem přesvědčen, sloužit k vysvětlení povahy jak singulárních, tak generálních (obecných a částečných) soudů – ve skutečnosti byla původně zamýšlena především právě jako analýza soudů generálních, a právě zde se podle mého mínění ukazuje její síla. Tradiční přesvědčení o jednoduché subjekt-predikátové povaze generálních soudů nicméně podrobil zásadní kritice G. Frege, v důsledku čehož většina současných autorů⁹ od chápání generálních soudů jako jednoduchých subjekt-predikátových struktur upustila a přijala analýzu

⁸ Scholastikové zde (v návaznosti na Avicennu) hovoří o „*natura secundum se*“.

⁹ Neopominutelnou výjimkou je F. Sommers (a jeho žáci), který vytvořil a hájí moderní verzi „logiky termínů“. Viz jeho knihu *The Logic of Natural Language*, Cambridge University Press 1982.

fregovskou, jež se stala v moderní predikátové logice běžnou. Problém povahy generálních soudů však zde můžeme ponechat stranou, neboť vzhledem k tomu, že naším tématem jsou termíny singulární (vlastní jména a částečně i určité deskripce), postačí předpokládat použitelnost této teorie predikace pro soudy singulární.

3. Problém Kripkeho teorie vlastních jmen

Jak známo, Saul Kripke vybuoval svoji sémantickou teorii vlastních jmen jako kritickou alternativu vůči tzv. teorii *deskriptivní*, inspirovanou především dílem G. Frega a B. Russela.¹⁰ Podle deskriptivní teorie vlastních jmen neoznačují běžná vlastní jména přirozeného jazyka svůj denotát přímo, nýbrž prostřednictvím určitého mezičlátku intenzionální (případně hyperintenzionální) povahy, který můžeme nazývat *smyslem* jména a který je důvodem toho, proč lze jméno chápat jako *zkratku za určitou deskripci*, tj. jazykový výraz, který onen smysl výslovně deskriptivně vyjadřuje.¹¹

Jádrem Kripkovy teorie, kterou nyní stručně připomeneme i s klíčovými argumenty, které pro ni Kripke uvádí, je naopak odmítnutí myšlenky takto zprostředkované reference vlastních jmen: podle Kripkeho nějaký deskriptivní smysl sice může sloužit k ustavení reference jména, dál už se na ní však nepodílí,¹² reference jména na něm nezávisí, jméno označuje pojmenovaný předmět bezprostředně a přímo. Důležitou vlastností reference jména je totiž podle Kripkeho jeho *rigidita*: tj. skutečnost, že vlastní jméno označuje též předmět ve všech konsistentních kontrafaktuálních situacích, ve všech „možných světech“ – je to, jak zní Kripkeho termín, *rigidní designátor*. Tato rigidita referenčního vztahu jména by však byla porušena, pokud by jméno označovalo svůj předmět skrze nějaký nahodilý smysl, neboť ten je co do své reference „modálně proměnlivý“, popisuje v různých možných světech různá

¹⁰ Quentin Smith ve svém článku „Marcus, Kripke, and the Origin of The New Theory of Reference“, in: *Synthese* 104, č. 2 (srpen 1995), str. 179–189, přesvědčivě dokládá, že skutečné autorství klíčových myšlenek této sémantické teorie označované dnes jako „nová teorie reference“ je třeba přiznat Ruth Barcanové-Marcusové, která tyto myšlenky zformulovala již na začátku šedesátých let, a nikoliv (na ní závislým) Saulu Kripkemu. V tomto článku budu nicméně vycházet z Kripkovy formulace této teorie a budu o ní proto hovořit tradičně, ač ne zcela přesně, jako o Kripkeho teorii.

¹¹ Ponechávám stranou mínění B. Russela, podle něhož deskripce (a tedy i gramatická vlastní jména, která jsou jejich zkratkami) samy o sobě ve skutečnosti nic neoznačují a svůj význam získávají teprve v rámci propozice, kde se transformují v predikáty.

¹² *Naming and Necessity*, str. 57 nn.

jsoucná:¹³ chápeme-li například jméno „Aristotelés“ jako označující svůj předmět skrze smysl (dejme tomu) *učitel Alexandra Velikého*, nebo, jak se často říká, jako zkratku za deskripci „učitel Alexandra Velikého“, musíme připustit, že v těch možných světech, v nichž byl učitelem Alexandra někdo jiný než Aristotelés, jméno „Aristotelés“ neoznačuje Aristotela, nýbrž tuto jinou osobu, což se zdá být absurdní závěr. Mimoto, pokud by vlastní jméno Aristotelés mělo smysl *učitel Alexandra Velikého*, znamenalo by to, že tvrzení *Aristotelés byl učitelem Alexandra Velikého* je apriori známé; zdá se však, že to, že Aristotelés byl Alexandrovým učitelem, je skutečností známou empiricky: je teoreticky možné, že bychom historickým zkoumáním zjistili, že Aristotelés ve skutečnosti Alexandrovým učitelem nebyl.

Neurčuje-li pak referenci jména žádný „mysl“, musí ji určovat něco jiného: podle Kripkeho tzv. „kauzální“ teorie reference je tímto určujícím principem (zhruba řečeno) úmysl mluvčího používat jméno se stejnou referencí, s jakou je používali předchůdci v kauzálním řetězci, v němž si lidé znalost reference postupně předávali a který onoho mluvčího spojuje až s okamžikem „křtu“, prvotního stanovení reference jména.

Tváří v tvář Kripkeho argumentům se zastávce identitní teorie predikace ocitá v obtížném dilematu. Na jednu stranu se zdá, že Kripke má pravdu, když poukazuje na to, že vlastní jména používáme rigidně a že s nimi nespojujeme žádný „mysl“: a to i na základě naší intuice, bez ohledu na jeho argumenty: Jaký smysl má jméno Pavel či Martin? Dokonce i v případech, kdy byla jména dána na základě nějaké vlastnosti, a mají s sebou tedy asociovaný jistý „mysl“, nepřestávají označovat svůj předmět ani tehdy, když již této vlastnosti pozbude: jedné usedlosti na Třeboňsku se říká „U Kazdů“, podle rodiny, které patřila; nyní však již patří Šimkům, a přesto jméno „U Kazdů“ referuje k ní, nikoliv ke stavení, kam se Kazdovi odstěhovali. Jinými slovy: smysl *usedlost patřící Kazdům* referenci jména „U Kazdů“ *neurčuje*, není to tedy přesně vzato *mysl jména* „U Kazdů“, nýbrž pouze jakýsi obsah se jménem volně asociovaný. Intuitivně cítíme, že je rozdíl mezi tím, nějaké individuum jednoznačně *popsat* (udat jeho určitou deskripci), a *pojmenovat* je.

Na druhou stranu se zdá, že výše popsané identitní pojetí predikace *vyžaduje*, aby každý jazykový termín, který má vystupovat na místě subjektu či predikátu, měl nějaký svůj smysl. Roli smyslů jazykových termínů, tj. entit,

¹³ Budu nadále používat následující typografickou konvenci: pokud budu chtít referovat k *jazykovým výrazům*, uvedu je v uvozovkách. Pokud naopak budu chtít referovat k jejich *smyslu* (k smyslu jména či deskripce, tj. k pojmu, či k soudu jakožto smyslu věty), uvedu příslušný jazykový výraz bez uvozek kurzívou.

kteřé zprostředkovávají jejich referenci k věcem, totiž v této teorii hrají *pojmy*; a celá teorie je situovaná na úroveň pojmů, nikoliv na úroveň jazyka, který je chápán pouze jako konvenční reprezentace pojmů.¹⁴ Má-li tudíž existovat soud – dejme tomu soud *Aristotelés byl velký filosof* –, musí existovat jak pojem subjektu, tak pojem predikátu: a jméno „Aristotelés“ tedy *musí* mít nějaký smysl; musí být znakem nějakého pojmu, skrze nějž je Aristotelés pro soud zpřítomněn, skrze nějž je na něj vztažen pojmový obsah *ten, kdo byl velkým filosofem*. Identifikace, o níž se jedná při predikaci, je identifikace myšlenková, intencionální, a proto i reálné individuum, jemuž se predikuje pojem, musí být při tom nějak myšleno.

Převědme tutéž argumentaci do méně technického jazyka: Když tvoříme soud *Aristotelés byl velký filosof*, zřejmě máme Aristotela nějak „na myslí“, nějak jej myšlenkově uchopujeme. Jak bychom to však mohli činit jinak než skrze pojem? Vždyť myšlenková uchopení předmětů, to jsou právě pojmy! Aby nám tedy jméno „Aristotelés“ vůbec „něco říkalo“, zdá se, že *musí* něco znamenat, musí být znakem nějakého pojmu – musí mít smysl.

Kripke si ovšem byl vědom toho, že je třeba nějakým způsobem vysvětlit bezprostřední referenční vztah jména k jeho předmětu, a právě za tím účelem formuloval svoji „kauzální teorii reference“. Domnívám se však, že tato jeho teorie problém ve skutečnosti neřeší. Pomocí kauzální teorie reference je Kripke schopný udat příčinu toho, *proč* jménem „Aristotelés“, které používám,

¹⁴ Na tomto místě je snad třeba podat určité objasnění. Fregovská sémantika (výraz užívám volně ve smyslu *na Fregových myšlenkách založená sémantika* – mám na mysli např. pojetí P. Cmoreje vyložené v jeho knize *Úvod do logické syntaxe a sémantiky*, Praha: Triton 2002) ostře rozlišuje mezi typy výrazů, které mohou plnit funkci subjektu, a výrazy, které mohou plnit funkci predikátu; v sémantice spojené s identitní teorií predikace, z níž zde vycházíme, však tentýž typ výrazu může hrát roli jak subjektu, tak predikátu. Ve fregovské sémantice je podstatný rozdíl mezi smyslem (i významem) určité deskripce „první český prezident“ a predikátem „...byl prvním československým prezidentem“: zatímco významem deskripce je individuum T. G. Masaryk a jejím smyslem jeho určitý „způsob danosti“ (někdy modelovaný jako funkce od možných světů a příp. časových okamžiků k individuum), významem fregovského predikátu „...byl prvním československým prezidentem“ je jednoprvková množina {T. G. Masaryk}, a jeho smyslem (lze li o něčem takovém u predikátu hovořit) je pojem, vlastnost *být prvním československým prezidentem*, modelovaná jako charakteristická funkce této množiny (funkce od individuí do pravdivostních hodnot). V aristotelské sémantice však žádný takový rozdíl neexistuje: jazykový výraz „první československý prezident“ se může stát jak subjektem, tak predikátem, a v obou případech je jeho smyslem pojem *první československý prezident*, jeho významem pak předmět tohoto pojmu, T. G. Masaryk. Rozdíl mezi subjektem a predikátem není v typu výrazu (a s ním spojeného smyslu a významu), ale pouze ve funkci, kterou tento výraz plní v daném soudu: tentýž pojem (smysl daného výrazu) může být jak predikován, tak sloužit jako prostředek k referování k reálnému subjektu (předmětu) soudu. Proto lze za těchto předpokladů hovořit o pojmu jakožto smyslu singulárního termínu.

referuji k Aristotelovi, nedokáže však vysvětlit, *co* to věcně znamená, že jméno „Aristotelés“ referuje k Aristotelovi. Scholasticky řečeno, kauzální teorie reference udává účinnou příčinu reference jména, nikoliv však příčinu formální. Neříká, *v čem* spočívá fakt, že pro mě jméno Aristotelés něco znamená, pouze tento fakt zdůvodňuje.¹⁵ Z předchozích úvah se však zdá, že to, že nějaký jazykový termín pro mě *něco znamená*, může spočívat pouze v tom, že je spojen s nějakým pojmem, jímž to, co znamená, myslím – jinak bych nemyslel nic, jméno by pro mě bylo bezvýznamným shlukem hlásek.

Zdá se tedy, že jsme se ocitli v dilematu: na jednu stranu se zdá zřejmé, že vlastní jména referují rigidně, a tudíž nikoliv skrze nějaké nahodilé deskriptivní pojmové obsahy,¹⁶ na druhou stranu se zdá nemožné takovouto bezprostřední referenci jména k věci jednak vysvětlit a jednak sloučit s identitním pojetím predikace jakožto myšlenkového úkonu, v němž figurují dva pojmy.

4. Neúspěšné strategie

K řešení aporie, do níž nás uvrhá tento „střet intuic“, bychom mohli zvolit dvě strategie, které podle mého mínění selhávají a o nichž bych se rád zmínil, než přejdu k pokusu o řešení vlastní.

4.1. Scholastická strategie

První strategii bychom mohli charakterizovat jako „scholastickou“, neboť vychází ze scholastické nauky o pěti predikabilitích. Podle této nauky můžeme pojmy (které jsou smysly jazykových termínů) rozdělit v zásadě na dvě skupiny: na pojmy, které se o svém předmětu vypovídají nahodile (a termíny, jejichž jsou smyslem, jsou tudíž non-rigidními designátory) – takové pojmy se nazývají *logické akcidenty* –, a pojmy, které se o svém předmětu vypovídají nutně (termíny, které je vyjadřují, jsou tudíž designátory rigidními) – to jsou jednak *propria*, vyjadřující nutně akcidenty věci, a jednak tři *esenciální predikabilia*: *rod*,

¹⁵ Tohoto nedostatku kauzálních teorií reference vlastních jmen kripkovského typu si (ovšem z poněkud odlišného úhlu pohledu) všímá také Marián Zouhar ve své čerstvě vydané monografii, jejíž centrálním námětem je teorie reference vlastních jmen (Marián Zouhar: *Podoby referencie*, Bratislava: Iris 2004). Na str. 119 autor píše: „Komunikačná sieť dokáže iba ilustrovat spôsob jako si jednotliví príslušníci jazykovej komunity obohacujú svoj idiolekt o nový výraz, ale nie je schopná vysvetliť, v čom spočíva vzťah referencie.“

¹⁶ Termíny „deskriptivní“ a „pojmový“ budu nadále v této souvislosti používat víceméně jako synonyma: každá deskripce totiž vyjadřuje pojem, a každý pojem lze vyjádřit deskripcí (nemám zde na mysli pouze deskripce empirické: jako (neurčitou) deskripci zde můžeme chápat vlastně jakoukoliv definici nějakého pojmu).

druh a *diference*, které různým způsobem vyjadřují samotnou esenci věci, samotné to, *co* věc je.¹⁷

Jestliže však existují nějaké nutné predikáty věcí (*propria* nebo esenciální predikáty), pak to znamená, že ne každý smysl, ne každý pojem způsobí non-rigiditu, bude-li spojen s nějakým jménem. Podle této strategie je jistě omylem domnívat se, že jméno „Aristotelés“ vyjadřuje smysl *učitel Alexandrův* nebo *nejmadanější Platónův žák* apod. – to vše jsou totiž Aristotelovy logické akcidenty, které splňuje pouze nahodile, a tudíž nikoliv ve všech možných světech. Sémantická teorie vlastních jmen postavená na této strategii¹⁸ však má za to, že jméno „Aristotelés“ vyjadřuje jako svůj smysl individuální esenciální pojem Aristotela: vyjadřuje Aristotelovu lidskou esenci spolu s jeho individualitou, s jeho individuální diferencí, „aristotelovitou“.

Takovéto pojetí sémantiky vlastních jmen má tu výhodu, že dovoluje zachovat rigiditu reference vlastních jmen (čímž uniká Kripkeho argumentům), přitom však vlastní jména nezabavuje smyslu, připouští existenci pojmu, který jejich referenci zprostředkovává a který může figurovat v soudech o předmětech těchto jmen jako to, co je pro myšlení zpřítomňuje. Přesto se domnívám, že je tato teorie nepřijatelná, a to z několika důvodů.

Za prvé, je značně pochybné, zda vůbec disponujeme esenciálními pojmy na úrovni druhů a nižších rodů. Například klasická definice člověka *živočích rozumový* zřejmě nevyjadřuje esenci člověka přímo, nýbrž pouze skrze jeho *propriové* vlastnosti: jako jsoucno, které je subjektem vegetativních a smyslových mohutností, a rozumu. Proto se vlastně nejedná o esenciální, nýbrž *propriální* definici; a pojem *člověk* tedy vlastně není pojmem esenciálním.

Můžeme namítnout, že není třeba, aby šlo o pojem esenciální: i pojmy *propriové* postačí k zachování rigidity, neboť i ty se vypovídají o svém předmětu nutně. Avšak zde přichází námitka druhá: aby šlo skutečně o pojem *individuální*, museli bychom mít nějaké pojmové poznání nejen *specifické* přirozenosti (ať už skrze *propria*, nebo *přímé*, esenciální), nýbrž i esenciálních *individuálních* diferencí jsoucna: a to zřejmě nemáme. Různá individua totiž rozlišujeme podle jejich *obecně pojímaných* akcidentů: barvy, tvaru, velikosti, časoprostorového umístění apod.; k vnitřnímu esenciálnímu principu individuace jsoucna však rozumem, jak se zdá, nepronikáme. Proto se zdá, že

¹⁷ Rozdíl mezi *proprii* a esenciálními predikabiliemi může být čtenáři uvyklému způsobu vyjadřování obvyklému v současné analytické filosofii obtížně srozumitelný, neboť zde bývají všechny nutné predikáty, včetně těch zde charakterizovaných jako *propria*, nazývány „esenciálními vlastnostmi“. V naší souvislosti však toto rozlišení nehraje podstatnou roli.

¹⁸ Podobná teorie bývá připisována například Tomáši Akvinskému.

každý individuální pojem musí být nutně akcidentální, a tudíž non-rigidní povahy.¹⁹

A konečně poslední, avšak o nic méně závažná námitka proti takové teorii pochází ze zkušenosti: skutečně spojujeme se jmény jako jejich smysl individuální esenciální pojmy? Zdá se, že rozhodně nikoliv. Vždyť pojmenovat můžeme cokoliv – a vůbec k tomu nepotřebujeme mít esenciální poznání dané věci, navíc v její individualitě. K tomu, abychom byli schopni rigidně referovat k nějakému individuu, nemusíme znát žádnou z jeho nutných vlastností. Vyžadovat pro smysluplnost jména *esenciální* pojem je tedy jistě přehnaný požadavek.

4.2 Strategie „nepojmového obsahu“

K jinému pokusu, jak získat na rovině myšlení či smyslu nějakou entitu, která by zprostředkovávala referenci jména a byla schopna figurovat v soudu podobně jako pojem, nás může inspirovat myšlenka Strawsonova žáka Garetha Evanse. Evans ve své posmrtně publikované knize *The Varieties of Reference*²⁰ hájí existenci entity, již nazývá „nepojmovým obsahem“ („*nonconceptual content*“) a která mu slouží k vysvětlení sémantiky především ukazovacích zájmen. Evans si uvědomuje, že když používáme ukazovací zájmena, máme (stejně jako když používáme vlastní jména) „něco na mysli“: referujeme a myšlenkově se vztahujeme ke konkrétním individuálním předmětům. V naší mysli tedy, jak se zdá, musí existovat nějaký obsah, cosi, co pro nás činí dané ukazovací zájmeno smysluplné, co determinuje jeho referenci. Nemůže to však být nějaký *pojmový* obsah, neboť všechny pojmové obsahy jsou ze své povahy obecné, a (zde Evans přejímá Strawsonovu myšlenku) jakkoliv důmyslná kombinace deskriptivních pojmových obsahů není schopná zaručit *jedinečnost* reference: k té je vždy potřeba nějaký nikoliv *deskriptivní*, nýbrž *ostenzivní* („ukazovací“) element; nějaké pojítko s konkrétní empirickou individuální skutečností. A touto mentální entitou, která zprostředkovává referenci ukazovacího zájmena, je podle Evanse právě cosi, co nazývá „nepojmovým obsahem“: obsah, který nijak *nepopisuje*, ale pouze *ukazuje* na dané individuum, cosi, co sice je v naší mysli, avšak není to pojem. Scholasticky řečeno, byl by to jakýsi akt rozumu,

¹⁹ Mohli bychom ještě uvážit alternativu individuálních propriových pojmů: je ovšem nejisté, zda vůbec existují akcidenty s nutností spojené pouze s daným jediným individuem; a dále, zda bychom byli schopni je jako takové identifikovat, když nejsme schopni rozumově proniknout k jejich metafyzickému fundamentu, esenciální individuální diferencii jejich nositele. Jak bychom si mohli o jakémkoliv vlastnosti být jisti, že ji může mít pouze toto dané individuum a žádné jiné?

²⁰ Gareth Evans: *The Varieties of Reference*, ed. John McDowell, Oxford: Oxford Clarendon Press (New York: Oxford University Press) 1982.

který by nám zpřítomňoval individuum jako takové, aniž by je však vystihoval co do jeho vlastností, jako to činí pojmy: byl by *to*, čím máme na mysli nějaké individuum, když na něj (byť i jen v myšlenkách) pouze ukazujeme.

Mohla by smyslem vlastních jmen být entita podobná Evansovu „nepojmovému obsahu“?²¹ Bylo by možné připustit, že kromě pojmů mohou existovat i aprehenzivní rozumové akty jiného, nedeskriptivního, nepojmového typu, které jsou nicméně schopny figurovat v soudech o individuiích na místě subjektového pojmu? Na rozdíl od předchozího zavrženého řešení zde nechci tuto možnost zcela vyloučit (po jistou dobu jsem ji sám zastával): zdá se, že toto řešení by mělo i jistou intuitivní plausibilitu, neboť se může zdát, že když používáme nějaké vlastní jméno, myslíme jaksi „přímo“ na dané individuum jako takové, naše myšlenkové uchopení tohoto individua se může zdát jakoby intuitivní, nedeskriptivní.

Přesto se však domnívám, že tento návrh vykazuje značné obtíže: především se zdá velmi obtížné blíže vymezit, co by to onen „nepojmový obsah“ vlastně byl. Zdá se, že má-li nějaký intencionální obsah plnit funkci smyslu, tj. reprezentovat, zpřítomňovat nějakou věc, pak se zdá, že to musí být pojem. Ona zpřítomněná věc totiž musí být zpřítomněna alespoň po nějaké své stránce – kdyby nebyla zpřítomněna po žádné stránce, nebyla by vůbec zpřítomněna. Zpřítomňuje-li však nějaký mentální obsah věc po nějaké její stránce, pak je to právě to, co nazýváme pojmem vyjadřujícím tuto stránku: například mentální obsah, který zpřítomňuje koně, lidi, velbloudy atd. po stránce jejich živočišnosti, je pojem *živočich*. Zdá se velmi těžké připustit existenci obsahu, který by věc sice zpřítomňoval, ale tak, že by ji nedával po *žádné* stránce poznat.

Dalším problémem koncepce nepojmového obsahu je to, že by, jak se zdá, předpokládala jakousi intuici jednotlivého: taková entita by musela reprezentovat věc v její individualitě. Je však dosti pochybné, zda je člověk schopností takové intuice individuality skutečně vybaven: postihujeme skutečně individualitu věcí jako takovou? Jsme schopni odlišit jednu věc od druhé jinak, než podle jejich různých obecných vlastností? A dále: k teoretickému zavedení nepojmového obsahu Evanse motivuje Strawsonovo zjištění, že deskriptivní pojmové obsahy nejsou schopné zaručit jedinečnost

²¹ Gareth Evans ovšem po Kripkově vzoru pokládá běžná vlastní jména (na rozdíl od řídkých případů tzv. „deskriptivních“ vlastních jmen, jako např. „Jack Rozparovač“) za „čistě referující výrazy“ („genuinely referring expressions“), tj. výrazy, s nimiž nic takového jako smysl spojeno není.

reference. Avšak není to vskutku tak, že tato jedinečnost reference jednoduše zaručena není?

Tyto otázky zde nyní ponechám stranou a přejdu k pokusu o vlastní řešení uvedeného problému: podaří-li se totiž náš problém vyřešit jiným způsobem, nebude již třeba se k obskurním entitám typu „nepojmového obsahu“ vůbec uchýlovat, i když snad nelze jejich existenci zcela vyloučit.

5. Pokus o řešení

V předchozí části jsme vyloučili dva možné kandidáty na to, co by mohlo být smyslem vlastního jména: esenciální (či propriový) deskriptivní pojmový obsah a nějaký nepojmový, nedeskriptivní obsah. Jedinou zbylou možností tudíž zůstává, že roli smyslu vlastních jmen skutečně hrají nějaké akcidentální deskriptivní obsahy, tak jak to odpovídá běžné deskriptivní teorii vlastních jmen, drtivě kritizované Kripkem. Aporie, do níž jsme upadli, se tudíž ještě vyostřila.

Řešení, které se nyní pokusím předložit,²² spočívá ve zneškodnění Kripkeho argumentů popřením jistého předpokladu, na němž podstatnou měrou závisí a který stál v pozadí i našich dosavadních úvah, a následném navržení jistého typu deskriptivních obsahů jako smyslů vlastních jmen. Nejprve ale ke zmíněnému předpokladu. O jaký předpoklad se jedná?

Kripke, podobně jako mnoho jiných autorů, předpokládá, a my jsme doposud tento předpoklad mlčky přijímali, že *rigidita* či *non-rigidita singulárního termínu je pevně stanovena jeho typem*, jinými slovy, jedná se stabilní sémantickou vlastnost termínů, podle níž je lze třídit, tak jak to Kripke činí, na *rigidní* a *non-rigidní designátory*. Jádrem řešení, které zde předkládám, je popření tohoto předpokladu: chci tvrdit, že skutečnost, zda daný termín v dané situaci referuje rigidně či non-rigidně, není determinována sémantickými vlastnostmi samotného termínu, tj. jeho smyslem, případně absencí smyslu, nýbrž teprve rozhodnutím autora soudu *užít* tento termín tím či oním způsobem,²³ tj. typicky – je-li onen termín subjektem soudu²⁴ – rozhodnutím autora vztáhnout k němu predikát tím či oním způsobem.

²² Podobnou argumentaci i závěry jsem našel v následujícím pronikavém článku: Michael Oliva Córdoba: *Rigidity and Modal Asymmetry: The intuitive Kripkean argument revisited*, online, <<http://www.gap-im-netz.de/gap4Konf/Proceedings4/pdf/6%20Sp5%20Cordoba.pdf>>.

²³ Tím nechci vyloučit možnost existence jazykové konvence, která stanoví, že např. vlastní jména jsou obvykle *užívána* rigidně – viz níže.

²⁴ Jiné případy aplikace této distinkce než na subjekt soudu viz níže, pozn. 27.

Pro tuto vlastnost singulárního termínu (jímž může být jak jméno, tak určitá deskripce!) zde budu používat termín *supozice*. Budu říkat, že daný termín suponuje *de re* právě tehdy, pokud je použit tak, aby referoval rigidně, tj. k témuž individuu, ke kterému referuje v aktuálním světě, ve všech možných světech, kde toto individuum existuje, bez ohledu na to, jakým pojmem (smyslem) je dané individuum zpřítomněno v aktuálním světě; a budu říkat, že termín suponuje *de dicto* právě tehdy, když je použit non-rigidně, tj. tak, aby referoval v každém možném světě k tomu individuu, které v tomto možném světě splňuje smysl tohoto termínu, bez ohledu na to, zda jde o totéž individuum, jež je referentem termínu v aktuálním světě. Tytéž definice lze pak analogicky vztáhnout i na samotný pojem, který je smyslem daného termínu.²⁵

Ilustrujme mé tvrzení na příkladu: mějme určitou deskripci „první československý prezident“. Podle Kripkeho předpokladu se jedná o typický *non-rigidní designátor*, tj. výraz, který v různých možných světech označuje různá individua. Moje teze zní, že ačkoliv je pravda, že předmětem pojmu *první československý prezident* jsou v různých možných světech různá možná individua, přesto tento pojem (a tudíž i jazykový termín, jímž je vyjádřen) můžeme použít k *rigidní* referenci k T. G. Masarykovi, necháme-li totiž tento pojem suponovat *de re*. Tak můžeme např. vytvořit soud *není nutné, že první československý prezident byl prvním československým prezidentem*: soud je pravdivý, protože podle našeho úmyslu jeho subjekt, pojem *první československý prezident*, suponuje *de re*, a tudíž označuje T. G. Masaryka ve všech možných světech, kde T. G. Masaryk existuje, tedy i v těch, kde se prvním československým prezidentem nestal.²⁶

²⁵ Termín *supozice* a termíny *de re* a *de dicto* bývají používány v různých myšlenkových okruzích v rozličných významech; mám však za to, že způsob, jakým jsem je zavedl zde, do značné míry spojuje všechna tato různá užití. Termín *supozice* pochází původně z pozdně scholastické sémantické teorie, kde měl podobný význam jako dnešní termín *reference*. Dnes se používá rozlišení *supozice de re* a *de dicto* v intenzionálních logikách – v transparentní intenzionální logice P. Tichého je tato distinkce zavedena pomocí jejího aparátu ve velmi podobném smyslu, v jakém ji zavádím zde: zhruba řečeno, termín suponuje *de re*, pokud referuje k individuu, které je denotátem nějaké intenze („individuového úřadu“) v aktuálním světě, a suponuje *de dicto*, pokud referuje k této intenzi samotné. Termíny *de re* a *de dicto* se dále používají minimálně ve dvou důležitých kontextech: a sice při rozlišování *modálních výroků* a *propozičních postojů*. Jak bude částečně zřejmé i z dalšího výkladu, vztah mezi těmito klasickými způsoby užití této distinkce a smyslem, v níž jsem ji zavedl zde, je velmi přímočarý. Platí, že modalizovaný subjekt-predikátový výrok je modalizován *de re* (resp. *de dicto*) právě tehdy, když jeho subjekt suponuje *de re* (resp. *de dicto*), a platí, že propoziční postoj k subjekt-predikátovému soudu je postojem *de re* (resp. *de dicto*) právě tehdy, pokud subjekt soudu, který je předmětem postoje, suponuje *de re* (resp. *de dicto*). Komplikovanějším způsobem by bylo možné analogii rozšířit i na složitější případy.

²⁶ Klasický popis takového tvrzení by spíše zněl, že to *modální operátor* je zde aplikován *de re*. Avšak v identitní teorii predikace, z níž zde vycházíme, je modalita soudu chápána jako určitá

Je zřejmé, že pokud je pravda, že závisí na rozhodnutí autora soudu, zda nechá jeho subjekt supponovat *de re* nebo *de dicto*,²⁷ pak se hledání „rigidního“ smyslu pro vlastní jména stává bezpředmětným, neboť rigidita či non-rigidita reference na povaze smyslu vyjadřovaného termínem *vůbec nezávisí* – i zcela nahodilé deskripce mohou být použity rigidně, pokud budou supponovat *de re*.²⁸

Takto je zneškodněno jádro Kripkeho argumentace: Vezměme jeho „intuitivní argument“ ve prospěch rigidity vlastních jmen.²⁹ Kripke porovnává následující dvě tvrzení (podtržení moje vlastní):

- a) Nixon nemusel být prezidentem.
- b) Nixon nemusel být Nixon.

modifikace způsobu vztahen predikátu na subjekt, podobně jako supozice subjektu (a ostatně i kvalita a kvantita soudu). Proto z hlediska této identitní teorie není věcný rozdíl mezi vyjádřením „subjekt supponuje *de re*“ a „modální operátor je aplikován *de re*“ – obojí vyjadřuje totéž z různých stránek.

²⁷ Rigidní a non-rigidní užití singulárního termínu je třeba rozlišit také tehdy, když je daný termín užit k referenci k předmětu nějakého vztahu v rámci nějaké komplexní deskripce (např. „první manželka prvního českého prezidenta“). Také v tomto případě navrhuji jeho rigiditu či non-rigiditu chápat jako důsledek způsobu, jakým je jeho referent učiněn předmětem onoho vztahu. U takovýchto komplexních termínů může dojít k mnoha různým variantám reference, v závislosti na typu supozice jednak celého termínu, ale také jeho složek. Tak „první manželka prvního českého prezidenta“ může supponovat *třemi* (nikoliv čtyřmi, jak by se snad zdálo) různými způsoby: pokud celá deskripce supponuje *de re*, referuje výraz rigidně k Olze Havlové, bez ohledu na to, jak supponuje „český prezident“, neboť pro stanovení reference je v tomto případě podstatný pouze referent termínu v aktuálním světě, a modální variabilita složky „český prezident“ tedy nepřichází vůbec do úvahy. Pokud však celá deskripce supponuje *de dicto*, je třeba dále rozlišit: pokud i „český prezident“ supponuje *de dicto*, pak výraz referuje non-rigidně v každém možném světě k té ženě, která je v daném světě první manželkou muže, jenž je zde prvním českým prezidentem. Supponuje-li však celá deskripce non-rigidně a „český prezident“ rigidně, referuje výraz non-rigidně v každém možném světě k ženě, která je zde manželkou Václava Havla (vlastní jména právě použitá ve výkladu jsou míněna *de re*).

²⁸ Teze o možném rigidním použití určitých deskripcí není ovšem mým objevem – v určitém smyslu ji hájil např. Keith Donellan prostřednictvím svého rozlišení referenčního a atributivního užití deskripce (viz Keith Donellan: „Reference and Definite Descriptions“, in: *The Philosophical Review* 75 (1966) str. 281–304); rovněž užití operátoru *dthat* Davida Kaplana (viz David Kaplan: „Demonstratives“, in: J. Amlóg, – J. Perry – H. Wettstein (eds.): *Themes From Kaplan*, Oxford 1989) či „operátoru aktuality“ má za následek „rigidifikaci“ deskripce. Návrh, který předkládám, je však od zmíněných myšlenek přece odlišný. Jak při referenčním užití deskripce, tak při aplikaci operátoru *dthat* totiž (původní) smysl deskripce ztrácí svoji roli *zprostředkovávat referenci* (při referenčním užití částečně, při užití operátoru *dthat* zcela); a rovněž užitím „operátoru aktuality“ se původní smysl deskripce mění (*to jediné F* se změní na *to jediné, co je aktuálně F*). Podle mnou navrhované teorie však *původní*, nijak neproměněná deskripce, užitá atributivně bez jakéhokoliv operátoru, může v závislosti na intenci mluvčího supponovat *de re* či *de dicto*, a tedy referovat rigidně či non-rigidně – a to *skrze svůj (nezměněný) smysl*.

²⁹ *Naming and Necessity*, str. 49

Na základě intuitivního předpokladu, že tvrzení a) je pravdivé, zatímco tvrzení b) je nepravdivé, pak vyvozuje, že jméno Nixon je rigidním designátorem: jestliže neplatí b), pak Nixon je nutně Nixon, tudíž Nixon je Nixon ve všech možných světech, takže jméno Nixon referuje rigidně. Ale právě tento předpoklad platí pouze tehdy, když (zcela přirozeně) rozumíme tvrzením tak, že podtržený výraz v první větě supponuje *de dicto*, zatímco v druhé větě *de re*.³⁰ Abychom však tento fakt mohli zobecnit a říci, že protože *nynti*, v této interpretaci jméno „Nixon“ supponuje *de re*, zatímco určitá deskripce „(americký) prezident (rozumí se v tom a tom konkrétním volebním období)“ supponuje *de dicto*, supponují tyto termíny takto *vždy*, k tomu již musíme předpokládat, že typ supozice je stabilní sémantickou vlastností termínů: a to je právě předpoklad, který byl zpochybněn.

Co nám totiž brání, abychom stejnými slovy, jimiž je vyjádřeno tvrzení a), vyjádřili soud, v němž deskripce „americký prezident“ bude supponovat *de re* a bude tedy rigidně referovat k Nixonovi? A co nám brání (jakkoliv je to snad nezvyklé), abychom v tvrzení b) nechali jméno „Nixon“ supponovat *de dicto*, tj. referovat v každém možném světě k individuu, které splňuje vlastnost, jež je smyslem tohoto jména (o tom, jaká je to vlastnost, viz níže)? Jsem přesvědčen o tom, že tím nejsilnějším, co nám může bránit, je nějaká slabá jazyková konvence, podobná například konvenci, která říká, že modální tvrzení (jež mají být interpretována ve smyslu) *de re* bývají většinou formulována pomocí modálního slovesa („Aristotelés nemusel být učitelem Alexandra“) a nikoliv některým z ostatních možných způsobů.

A tímto se dostáváme k poslednímu problematickému bodu, kterému bych se chtěl věnovat. Je-li výše řečené správné, pak se ukazuje, že požadavek rigidity pro vlastní jména nikterak nevylučuje možnost, že by vlastní jména měla nějaký smysl – což právě vyžaduje extenzionálně-intenzionální identitní

³⁰ Ponechávám stranou otázku, jaká je vlastně přesně logická forma těchto tvrzení: oné gramatické formě „A je B“, kde A i B jsou singulární termíny, můžeme v rámci identitní teorie predikace rozumět minimálně třemi způsoby: buď se jedná o predikaci vztahu identity o dvojici subjektů A a B („A a B jsou identické“), nebo o predikaci vlastnosti *být identický s B* o A („A je identický s B“), nebo konečně predikaci B o A („A je B“). Možnost třetí je však vyloučena faktem, že Kripke tvrzení evidentně míní tak, že podtržené výrazy (B) *referují*, neboli (v naší terminologii) *supponují*. Pojem, který je predikátem soudu, však (v extenzionálně-intenzionální identitní teorii predikace) nemá funkci referenční (nějak zpřítomnit, fixovat určité jsoucnost), nýbrž „charakterizační“ – nemá zpřítomňovat svůj předmět, nýbrž charakterizovat předmět subjektu soudu (pokud už bychom chtěli připsat predikátu nějakou supozici, byla by to vždy supozice *de dicto*, neboť u predikátu jde právě pouze o ono *dictum*, tj. o jeho smysl, o jeho pojmový obsah, a nikoliv o jeho předmět/členy rozsahu). Proto budeme ona tvrzení chápat jedním z prvních dvou způsobů – kterým, to není v našem kontextu podstatné.

teorie predikace. Proto vzniká otázka: *jaký* je tedy smysl vlastních jmen v přirozeném jazyce?

Než odpovíme na tuto otázku, musíme si uvědomit, že výše navržená teorie nijak nepodkopala jiný Kripkeho argument, pomocí nějž lze, jak se zdá, o většině, ne-li o všech možných deskriptivních obsazích dokázat, že *nejson* smyslem vlastního jména.³¹ Kripkeho argument zní: pokud by smyslem jména „Aristotelés“ byl deskriptivní obsah *učitel Alexandra Velikého*, pak by tvrzení „Aristotelés by učitelem Alexandra Velikého“ bylo tautologií – avšak to není pravda; neboť pravdivost tautologie je zřejmá *a priori* ze smyslu slov, zatímco je docela možné, že bychom aposteriorním zkoumáním zjistili, že Aristotelés ve skutečnosti učitelem Alexandra nebyl.³²

Jaký závěr můžeme z tohoto argumentu vyvodit pro naše hledání smyslu vlastních jmen? Domnívám se, že tento: hledaný smysl X daného vlastního jména N musí být takový, aby se důsledek, že pravdivost tvrzení „N je X“ je apriorně známa (tj. že toto tvrzení je tautologií), nejevil jako absurdní, nýbrž jako správný. Na rozdíl od Kripkeho se nedomnívám, že by takový deskriptivní obsah nebylo možné nalézt.

Poměrně snadné je to v případě jisté skupiny vlastních jmen, která Gareth Evans nazývá „deskriptivní jména“ a jejichž charakteristickým rysem je, že byla do jazyka zavedena výlučně prostřednictvím určité deskripce, tj. jako jména individua, které danou deskripci splňuje, ať je jím cokoliv. Paradigmatickým případem takového jména je např. „Jack Rozparovač“: jméno, které bylo zavedeno pro rigidní označení pachatele jisté série vražd v Londýně, ať už jím byl kdokoliv.³³ Pokusíme-li se nyní předpokládat, že smyslem jména „Jack Rozparovač“ je skutečně deskriptivní obsah *pachatel jisté série vražd v Londýně*,

³¹ Viz *Naming and Necessity*, str. 30.

³² Zde bych rád upozornil na to, že argument je platný, pokud je interpretován takto *epistemologicky*, a nikoliv, jak tomu často bývá (např., jak se zdá, M. Zouhar v citované knize, str. 155) *ontologicky*, tj. zhruba následovně: „Kdyby jméno „Aristotelés“ znamenalo *učitel Alexandrův*, pak by tvrzení ‚Aristotelés byl učitelem Alexandra‘ bylo nutné, to však není pravda, protože Aristotelés se Alexandrovým učitelem stát nemusel, rozhodl se pro to svobodně.“ Nutnost tautologie je totiž pouhou nutností *de dicto*, která nevyklučuje ontologickou, tj. *de re* nahodilost (to platí bez ohledu na to, zda rozdíl mezi *de re* a *de dicto* modalitami interpretujeme pomocí *de re* a *de dicto* supozice, jak jsem výše navrhl, nebo například běžným způsobem jako rozdíl v „dosahu“ modálního operátoru). Z obsaženosti pojmu *učitel Alexandra* ve smyslu jména „Aristotelés“ by tedy nijak neplynulo, že stát se učitelem Alexandra bylo pro Aristotela nutné, podobně jako *de dicto* nutnost tvrzení „Každý kominík je kominík“ nepřipraví kominíky o svobodnou volbu povolání. Zdá se, že k „ontologické“ argumentaci, zatížené konfúzí *de re* a *de dicto* modalit, sklouzl místy sám Kripke (srov. *Naming and necessity* str. 74 nn.).

³³ Evansův slavný vlastní příklad je jméno „Julius“, zavedené stipulativně pro osobu, která vynalezla zip.

jebož policie nikdy nechytila... atd., shledáme, že důsledek, který z tohoto předpokladu vyplývá, a sice že tvrzení „Jack Rozparovač je pachatel série vražd v Londýně...“ je tautologické a apriori známé, není nijak nepřijatelný, nýbrž pravdivý: žádné empirické zkoumání by nemohlo vést k výsledku, že Jack Rozparovač nebyl pachatelem zmíněných londýnských vražd, neboť takto bylo toto jméno prostě do jazyka zavedeno.³⁴ Můžeme tedy učinit závěr, že smyslem „deskriptivních jmen“ je prostě smysl deskripce, pomocí níž byla tato jména do jazyka zavedena.

Taková jména však představují spíše výjimečné případy. Mnohem častěji jsou jména do jazyka zaváděna způsobem, který Kripke nazývá „křtem“, tj. pragmatickým aktem, *pojmenováním přítomného* individua, explicitní nebo implicitní deklarací, jíž se jazykovému společenství dává najevo, že *toto individuum* bude napříště označeno *tímto jménem*. Při tomto aktu, jak se zdá, nehrají deskriptivní obsahy v podstatě žádnou roli: ten, kdo pojmenovává, jménem většinou „vůbec nic nemyslí“, a jméno je dáno individuu, které je identifikováno nikoliv skrze deskripce, nýbrž „demonstrativně“ – prostým ukázáním. Jaký lze pro *tento* typ jmen nalézt obsah, který bychom bez zdráhání považovali za smysl daného jména, aniž bychom považovali za absurdní důsledek to, že predikace takového obsahu o nositeli jména by byla *a priori* pravdivou tautologií? Moje odpověď na tuto otázku bude mít dvě části, negativní a pozitivní. Nejprve tedy tu negativní:

Domnívám se, že jediná *zcela adekvátní* odpověď na otázku „jaký mají smysl běžná vlastní jména“ zní jednoduše: „takový, jaký jim dá individuum či jazykové společenství, které dané jméno užívá“. Jinými slovy, zdá se mi, že přísně vzato jde o *empirický*, nikoliv *teoretický* problém; odpověď získáme nikoliv pomocí deduktivní úvahy, nýbrž zkoumáním jazykové praxe.

Na druhou stranu, a zde přichází pozitivní část mé odpovědi, zdá se mi, že ve všech různých případech užití lze identifikovat cosi jako *minimální smysl* vlastních jmen, který je přítomen i tehdy, když se zdá, že s daným jménem žádný smysl spojený není – jedná se o případ jmen, která jsou dána skutečně čistě jako „nálepky“. Takovýmto minimálním smyslem libovolného jména N je podle mého mínění (omezme se nyní pro jednoduchost na jména osob) deskriptivní obsah *ten (z okruhu nám blízkých osob), kdo byl pojmenován „N“*. Toto mé tvrzení však vyžaduje vysvětlení a obhajobu.

³⁴ Maximálně bychom mohli zjistit, že zadržený podezřelý, o němž jsme se domnívali, že je to Jack Rozparovač, ve skutečnosti Jackem Rozparovačem není.

Především by se mohlo zdát, že se jedná o návrh, který Kripke kritizoval a odmítl na závěr druhé přednášky *Naming and Necessity*,³⁵ a to z toho důvodu, že vysvětlení reference vlastního jména pomocí takového smyslu by bylo *krubové*: pokud bychom *nevěděli*, k jaké osobě referuje jméno „Sókratés“, nijak by nám nepomohlo, kdyby nám někdo sdělil, že referuje k tomu, kdo se jmenuje Sókratés; a jestliže smysl je to jediné, co určuje referenci jména, pak by reference zůstala jednoduše neurčená.

Takto ovšem můj návrh myšlen *není*: tvrdím totiž, že je třeba rozlišit *dva* různé vztahy: *Za první* je to sémantický vztah reference, který je determinován smyslem jména a který můžeme vyjádřit deskriptivním obsahem *být referentem jména* „N“. Souhlasím s Kripkem, že takovýto deskriptivní obsah *nemůže* být smyslem jména „N“, neboť by uvrhoval určení reference do kruhu. *Za druhé* je zde vztah jiného typu, vztah, který jsem výše charakterizoval jako vztah *být pojmenován* „N“ (alternativně: *být nositelem jména N*). Tento vztah není sémantickým vztahem reference jména (determinované jeho smyslem). Jedná se o vztah, který vznikne mezi jménem a pojmenovaným individuem na základě pragmatického aktu *pojmenování* a který bychom mohli (v prvním přiblížení) definovat následovně: *Jméno „N“ a individuum X jsou ve vztahu pojmenování právě tehdy, pokud došlo k události, že individuum X bylo pojmenováno „N“*.³⁶

Tento vztah tudíž není determinován smyslem jména „N“, nýbrž určitou historickou událostí, k níž došlo, oním „křtem“ (a nejedná se tedy vůbec o vztah sémantický!). Proto může deskriptivní obsah *ten, kdo byl pojmenován* „N“ sloužit jako smysl jména N a *nekrubově* determinovat sémantický vztah reference tohoto jména. Pokud nevíme, k jakému individuu referuje jméno „N“ (a neznáme smysl jména „N“ – například proto, že nevíme, že je to vlastní jméno), je pro nás odpověď „k tomu, kdo byl pojmenován N“ informativní: neodkazuje nás zpět ke smyslu tohoto jména, abychom jeho pomocí zjišťovali referenci, nýbrž vyzývá nás k určitému typu historického zkoumání, k pátrání po tom, jaké individuum hrálo příslušnou roli v události křtu, při níž bylo jméno „N“ uděleno.

³⁵ *Naming and Necessity*, str. 68–70. Teorie, kterou zde Kripke vyvrací, pochází od W. Kneala; otázku, nakolik se mnou předložená teorie shoduje s Knealovou, ponechávám stranou.

³⁶ Říkám „v prvním přiblížení“, neboť na konstituci tohoto vztahu se pravděpodobně podílí ještě určitá trvající konvence dané individuum nadále považovat za takto pojmenované – pokud by tato konvence zanikla nebo byla zrušena, individuum by přestalo být nositelem jména. Tyto jemnosti však v dalším zanedbávám.

Pokusím se věc objasnit ještě z jiné stránky. Na začátku jsem kritizoval Kripkeho kauzální teorii reference slovy, že udává pouze účinnou, nikoliv však formální příčinu reference jména. Tento návrh je vlastně pokusem využít Kripkeho kauzální teorii právě pro stanovení hledané formální příčiny reference jména. Kripke se, jak se zdá, domníval, že ke stanovení reference stačí právě onen fakt historické události křtu, spolu s kauzálním komunikačním řetězcem, který povědomí o ní „dopraví“ k současným mluvčím. Podle mého mínění tento fakt nestačí, neboť vztah *být pojmenován* není sémantickým vztahem, není to vztah, který by byl zprostředkován nějakým smyslem, a tudíž nemůže vysvětlovat skutečnost, že každý jednotlivý mluvčí používá jména *signifikantně*, že pro něj jméno *něco znamená*, že to není jen bezvýznamný shluk hlásek. K tomu, aby nějaký shluk hlásek skutečně *byl* pro někoho *znakem*, musí být v jeho mysli asociován s nějakým myšlenkovým aktem, který mu *to, čeho* je to znak, *zpřítomní* – tj. musí být spojen s nějakým smyslem.

Mnou navržená teorie smyslu vlastních jmen se pokouší Kripkeho kauzální teorii doplnit o to, co jí chybí: konstruuje smysl vlastního jména jako konceptualizaci vědomí o faktu existence křtu (a následného komunikačního řetězce). Jestliže samotný vztah pojmenování nestačí k tomu, aby jméno bylo znakem, a sám o sobě není vztahem reference jména, pak jedině, co je třeba učinit, je konstruovat smysl, který tento vztah pojmenování *vyjádří*: a skrze tento smysl pak bude konstituován vztah reference jména.

Pro lepší pochopení radikálního rozdílu mezi zmíněnými dvěma typy vztahu si můžeme jména představit jako jakési pomyslné cedulky, jimiž označujeme individua. Reálné vlastnosti, které individua mají, totiž vesměs nejsou unikátní; my však potřebujeme individua nějak jednoznačně identifikovat a referovat k nim – a to nemůžeme jinak než pomocí *deskriptivních obsahů*. K jednoznačné identifikaci individua pomocí deskriptivního obsahu, který by vyjadřoval jeho reálné vlastnosti, bychom však potřebovali vyjádřit vždy značně objemný svazek takových obecných vlastností – a právě této nepohodlné nutnosti nás zbavuje pojmenování věcí: aktem křtu přidělíme individuu jakousi pomyslnou jedinečnou charakteristiku (scholasticky řečeno, pomyslný vztah, *relatio rationis*³⁷) *jmenovat se tak a tak*; tato charakteristika je pak v rámci našeho diskursu (v ideálním případě) jedinečná, a může proto dobře sloužit za základ jednoznačné deskriptivní identifikace, tj. identifikace skrze nějaký deskriptivní obsah. Tímto deskriptivním obsahem pak v tomto případě

³⁷ Podle scholastické klasifikace se přesně vzato nejedná o pomyslné jsoucno, *ens rationis*, nýbrž o *ens morale*, tj. entitu závislou nikoliv pouze na rozumu, nýbrž i na nějakém rozhodnutí vůle (jiným příkladem *ens morale* je např. vlastnický vztah či prezidentská funkce).

není nic jiného než pojem, který dané individuum zpřítomňuje jakožto nositele toho a toho jména – deskriptivní obsah *ten, kdo se jmenuje tak a tak*.

Vlastní jméno individua tedy hraje roli jakoby cedulky (řekněme) určité jedinečné barvy: ovšem s tím rozdílem, že papírové cedulky by samy o sobě nebyly součástí jazyka, proto by nemohly být nositeli *obou* zmíněných vztahů: jak vztahu pojmenování (jemuž by u cedulky odpovídal vztah prostorového umístění), tak sémantického vztahu reference zprostředkovaného smyslem *nositel cedulky té a té barvy*. Deskriptivní obsahy typu *nositel cedulky té a té barvy* bychom tudíž museli vyjadřovat nějakými specificky *jazykovými* prostředky: nejlépe pomocí deskripce typu „nositel cedulky té a té barvy“.

Naproti tomu jméno *je* ze své povahy entitou jazykovou, a proto může s výhodou samo plnit *obě* role, být nositelem *obou* vztahů, jak vztahu pojmenování, tak vztahu reference. Na vyjádření smyslu *ten, kdo se jmenuje tak a tak* proto nepotřebujeme v jazyce nějaké nové prostředky, ale stačí nám samotné jméno. Kdybychom však naopak měli jazyk, který by neužíval slov, nýbrž barevných cedulek, nepotřebovali bychom na vyjádření smyslu *nositel cedulky té a té barvy* jiné prostředky než cedulku samu, a naopak pro vyjádření smyslu *ten, kdo se (v mluveném jazyce) jmenuje tak a tak* by nám jméno nestačilo, neboť by nebylo typem entity, která se může stát součástí našeho jazyka – potřebovali bychom na to speciální cedulku.³⁸ Právě fakt, že jména jsou nositeli *obou* zmíněných vztahů, pravděpodobně vedl k jejich konfuzi, která je poté důvodem podezření z kruhovosti teorie reference. Skutečnost, že každý z *obou* vztahů může nést jiná entita, však dokládá jejich různost.

Když se nyní vrátíme k výše uvedenému kritériu adekvátnosti naší teorie a položíme si otázku, zda tvrzení, která se ukážou jako tautologická *a priori* pravdivá na základě připsání takového smyslu vlastním jménům, skutečně za taková přirozeně považujeme, je zřejmé, že můžeme dát kladnou odpověď. Tvrzení typu „Petr je ten, kdo byl pojmenován Petr“ jsme, jak se domnívám,

³⁸ K něčemu podobnému fakticky dochází ve znakovém jazyce neslyšících. Pro blízké osoby, s nimiž jsou častěji ve styku, si neslyšící zavádějí jedinečné znaky jako jejich vlastní jména, která jsou obdobou vlastních jmen v mluveném jazyce a jsou nositeli *obou* zmíněných vztahů. Při referenci k méně blízké osobě, jejíž „znakové“ jméno buď neexistuje, nebo je neslyšící nezná, a nebo při jednání s úřady apod. však vyvstává potřeba identifikovat ji pomocí jejího „mluveného“ jména. V takovém případě neslyšící používá generický znak pro dané „mluvené“ jméno, nebo znakovým jazykem jméno hláskuje: jinými slovy, vyjádří znakovým jazykem deskripce „ten, kdo má v mluveném jazyce jméno, které zní tak a tak“. Tato deskripce je tudíž nositelem vztahu reference, ale nikoliv vztahu pojmenování (není *jménem* oné osoby – ta totiž žádné jméno ve znakovém jazyce *nemá*, nebo má nějaké jiné, jedinečné „znakové“ měno, které daný mluvčí nezná nebo nechce použít). Přesto je taková deskripce nepochybně používána k rigidní referenci k dané osobě.

skutečně ochotni na první pohled považovat za tautologická a jejich pravdivost známe bez ohledu na jakékoliv empirické zkoumání. I v tomto testu tedy, jak se zdá, navržená teorie obstojí.³⁹

Zeptejme se na závěr: není tedy mezi vlastními jmény a deskripcemi v podstatě žádný rozdíl? Jsou vlastní jména skutečně pouhé zkratky za deskripce, i když deskripce určitého specifického typu? Domnívám se, že jistý rozdíl zde přece jen je. Zatímco totiž deskripce v jazyku běžně suponují jak *de re*, tak *de dicto*, u vlastních jmen je supozice *de dicto* ne snad vyloučená, nýbrž poměrně nezvyklá. Poměrně přijatelná by byla u jmen deskriptivních: umíme si představit, že by soudce pronesl na adresu Jacka Rozparovače výčitku: „Vy jste se ale přece nemusel stát Jackem Rozparovačem!“, v níž by jméno „Jack Rozparovač“ suponovalo *de dicto*.⁴⁰ U jmen, která mají onen výše navržený „minimální smysl“ jsou však případy *de dicto* supozice skutečně řídké; ačkoliv je teoreticky možné použít větu „Aristotelés by nemusel být Aristotelem“ ve smyslu *Aristotelés by se nemusel jmenovat Aristotelés*, tj. tak, že by druhý výskyt jména „Aristotelés“ suponoval *de dicto*,⁴¹ přesto by se takový soud ve většině případů vyjádřil spíše tak, že by na druhém místě figurovala deskripce: „Aristotelés by se nemusel jmenovat Aristotelés“. Z této jazykové praxe se zdá, že panuje určitá konvence, že vlastní jména bývají obvyčejně používána v supozici *de re*, tj. rigidně.

³⁹ Opět připomínám, že z toho, že jde o tautologii, nijak neplyne, že by pro Aristotela bylo nutné, aby dostal jméno Aristotelés. To by byla nutnost *de re*, která z nutnosti *de dicto* vlastní tautologiím neplyne.

⁴⁰ Pro objasnění viz pozn. 27

⁴¹ Že toto užití možné skutečně je, o tom svědčí jednak fakt, že sám Kripke cítí potřebu tuto interpretaci tvrzení „Nixon by nemusel být Nixon“ vyloučit (*Naming and Necessity*, str. 49), a jednak skutečné případy takového užití – mým oblíbeným je proslulá „balkónová“ scéna z Romea a Julie (2. scéna, 2. jednání), kde Julie říká: „*Deny thy father and refuse thy name; Or, if thou wilt not, be but sworn my love, and I'll no longer be a Capulet...*“ A Romeo odpovídá: „*...Call me but love, and I'll be new baptized; Henceforth I never will be Romeo.*“ Instruktivním na tomto příkladu je použití *vlastního* jména „Capulet“ jako *obecného termínu* (a tedy zřejmě jako vyjadřujícího nějaký obecný smysl) – fakt, který lze pomocí navržené teorie velmi snadno vysvětlit, aniž musíme *ad hoc* popírat, že se zde skutečně jedná o jméno v pravém slova smyslu, a to jméno užitě v souladu s pravidly anglického jazyka.

SUMMARIUM

De nominum propriorum significatione
et „doctrina identificationis“

Saul Kripke nominis proprii suppositionem (a recentibus „reference“ dictam) per „sensus“ quemlibet (intensionem, conceptum) mediatam esse negat, eam propter eius „rigiditatem“ immediatam esse docet suamque sententiam nonnullis argumentis defendit. Doctrina vero, quae praedicationem ut identificationem conceptus praedicati cum re per conceptum subiecti repraesentatam concipit („doctrina identificationis“), sine conceptibus (sensu terminorum) stare nequit. Nostra in dissertatione doctrina quaedam proponitur, in qua, „doctrina identificationis“ supposita, argumenta Kripke conatur solvere, salvando tamen nominum „rigiditatem“. Duo asseruntur: Primo: utrum suppositio terminis sit de re („rigida“) an de dicto („non rigida“), hoc non ex natura termini singularis (scil. utrum sit nomen proprium an descriptio determinata), sed ex intentione auctoris propositionis provenire: nihil ergo obstat quin et nomina et descriptioes et de re et de dicto supponere possint. Secundo: dari „sensus minimalem“ nominis proprii e.g. N, qui ita describi potest: „ille cui nomen N impositum est“. Verbis „nomen impositum est“ relatio quaedam rationis exprimitur; haec a relatione suppositionis (quae mediat per nominis sensum) stricte distinguenda est, ne in determinanda suppositione in circulum vitiosum incidatur.

SUMMARY

The Semantics of Proper Names
and Identity Theory of Predication

Saul Kripke denies that the reference of a proper name is mediated through a sense (an intension, a concept), and claims that it has to be immediate for „rigidity“ of a proper name to be saved. On the other hand, the version of the Identity Theory of predication according to which predication is characterised as intentional identification of the conceptual content of the predicate with the object represented by the subject-concept requires that there be a concept (sense of the term) at the places both of the subject and of the predicate. This paper is an attempt to propose a conception that purports to maintain the Identity Theory of predication with its demand for proper names to have senses and respond to Kripkean arguments while retaining the rigidity of proper names. Two main theses are defended: 1) Whether a term refers rigidly or non-rigidly does not depend on the nature of the term (i. e. whether it is a name or a description), but on the intention of the speaker/writer. Consequently, both names and descriptions can be used both rigidly and non-rigidly. 2) There is a „minimal sense“ to any proper name which can generally be described as follows: „the person who has been given the name so-and-so“. The expression „has been given the name“ describes a „relation of reason“, which must be strictly distinguished from the relation of reference of the name, in order to avoid a vicious circle in reference determination, something against which Kripke warned.